

Civilna družba, politična družba, demokracija

V tretjem valu globalne demokratizacije je (bilo) zlasti v intelektualnih, znanstvenih, pa tudi političnih krogih močno razvidno povečano zanimanje za »civilno družbo«; (od)igrala je namreč pomembno vlogo v zadnjih dvajsetih letih v prehodu iz avtoritarnih režimov k politični demokraciji v različnih delih sveta. Mobilizacija državljanov in različnih avtonomnih organizacij in gibanj *proti* državi je (bila) res pogosto bistvena za odpravo avtoritarne vladavine ne glede na način prehoda, vendar pa so razmere v teh novih in *krhkih* demokracijah zdaj bistveno drugačne. Zato potekajo živahne razprave zlasti o ustreznih vlogi civilne družbe v utrjeni demokraciji, njenem prilagajanju novim okoliščinam, odnosih z novo demokratično državo oziroma o tem, kaj se je sploh zgodilo z njo po demokratičnih spremembah.

Ponovno premišljanje o naravi in mejah civilne družbe, načinih, kako lahko pomaga, ne pa ovira utrditve demokracije, ali pa prispeva k njeni poglobitvi v že vzpostavljenih liberalnih demokracijah ter seveda o nujnih pogojih za takšno njeno vlogo, je zato v ospredju zanimanja avtorjev v zborniku razprav z naslovom *Civilna družba, politična družba, demokracija*, ki ga je pred nedavnim izdalo in založilo Slovensko politološko društvo. Obsežna knjiga, ki sta jo uredila prof. dr. Adolf Bibič in prof. dr. Gigi Graziano, je izšla v angleškem jeziku, v njej pa ima svoje prispevke vrsta uglednih, svetovno znanih politologov in drugih družboslovcev ter seveda tudi slovenski strokovnjaki. Pri izpolnjevanju namere o ponovni proučitvi »civilne družbe« najdemo v knjigi uspešno povezavo med teorijo in študijami primerov, zanimive poskuse »revizije« ključnih kon-

ceptov in problemov ter uporabo takšnih zamisli pri razlagi spremenjene politične stvarnosti v primerjalnem okviru.

Kljub različni uporabi pojma »civilna družba«, opozorilom zaradi njene dvojne narave ter tudi posameznih negativnih konotacij v zvezi z njo, je torej jasno, da je za razumevanje demokratičnih sprememb po svetu nujno treba proučevati civilno družbo, vendar pa je treba pri tem študiju preseči razne enostranske in včasih zavajajoče poglede. Razumevanje vloge civilne družbe pri graditvi demokracije zahteva kompleksno konceptualizacijo in pretanjeno teorijo. Poenostavljena antinomija med državo in civilno družbo, zaprta v »zero-sum« boj med njima, to seveda ni (več). Avtorji namreč upravičeno izhajajo iz bistvenih sprememb v strukturi civilne družbe, ki izvirajo iz novejšega znanstvenega in tehnološkega razvoja, premikov v socialni stratifikaciji, povečane vloge kulturnih, postmaterialističnih vrednot, vedno intenzivnejšega povezovanja in internacionalizacije (globalizacije) sodobnih družb ter hkratnih procesov pluralizacije na družbeni, politični, etnični in teritorialni ravni.

Vmeščanje »civilne družbe« v naraščajočo kompleksnost odnosov je zahtevalo od avtorjev ne samo razkrivanje bogatih intelektualnih korenin civilne družbe, pač pa tudi natančnejšo opredelitev, *kaj civilna družba je in kaj ni* ter prepoznavanje vse različnosti njenih oblik in značaja. Po eni strani gre torej v knjigi za bolj sistematično in pregledno obravnavo civilne družbe v večplastnih odnosih s »politično družbo« in »državo« kot tudi z »ekonomsko družbo« in »ekonomijo«, po drugi strani pa za pluralnost pomenov civilne družbe v različnih družbah z različno tradicijo, kar pomeni – odvisno od konteksta – zavzemanje za politično svobodo v postkomunizmu, za obnovo politike in življenja v klasičnih liberalnih demokracijah ali pa zgolj za zelo prozaično taktiko »skupinske politike« (npr. v ZDA). Konceptualna razčlenitev seveda ni dokončno razjasnjena in opredeljena,

razlogi pa so tudi v stalni dinamiki družbenega in političnega življenja samega, ki razmejuje (omejuje) stvarno ali domnevno avtonomijo »subsistemov« ter se na različne načine spopada s prevladujočo vlogo posameznih dejavnikov ali njihovih različnih povezav, kot so npr. država-vlada-politika, ekonomska moč, ekspertna moč, moč medijev ali organizacijska moč.

Različni koncepti civilne družbe sicer poudarjajo različne osrednje elemente (odvisno od časa in prostora), vendar pa jo v najširšem smislu pojmujejo kot okvir organiziranega družbenega življenja, ki je prostovoljno, samonastajajoče, samovzdržujoče, avtonomno od države in povezano s pravnim redom ali vrsto skupnih pravil. Od »družbe« na splošno se razlikuje v tem, da vključuje kolektivno delujoče državljane v javni sferi, ki izražajo svoje interese, strasti in ideje, izmenjujejo informacije, dosegajo vzajemne cilje, sprožajo zahteve do države in vztrajajo pri odgovornosti javnih urednikov. Civilna družba je tako intermediarna entita med zasebno sfero in državo. Subjekti v civilni družbi potrebujejo zaščito institucionaliziranega pravnega reda, ki varuje njihovo avtonomijo in svobodo delovanja. Civilna družba tako ne samo omejuje državno oblast (moč), pač pa tudi legitimira državno avtoriteto, če je ta zasnovana na vladavini prava. Če je država sama nezakonita in zaničevalna do individualne in skupinske avtonomije, pa civilna družba še vedno lahko obstaja (seveda v omejeni obliki), če njeni konstitutivni elementi delujejo v okviru določenih skupnih pravil (ki pomenijo npr. izogibanje nasilju in spoštovanje pluralizma). To so minimalni pogoji njene »civilne« razsežnosti.

Civilna družba vključuje celo vrsto različnih prostovoljnih združenj, formalnih in neformalnih organizacij oziroma skupin, ki so ekonomske, kulturne, informacijske in vzgojne, interesne, razvojne, problemske oziroma civilne (državlanske) narave. Prav tako zajema civilna družba »ideološki trg« in tok informacij in idej, kar predpostavlja ne samo neodvisne množične medije, ampak tudi široko področje avtonomne kulturne in intelektualne dejavnosti. Civilna družba torej ni zgolj nekakšna rezidualna kategorija, sinonim za »družbo« ali za vse, kar ni država ali formalni politični sistem. Od drugih družbenih skupin se razlikuje predvsem

po tem, da se ukvarja bolj z javnimi kot zasebnimi cilji, da je v odnosu z državo, pri čemer pa nima za cilj formalne oblasti, zasnovane na pluralizmu in različnosti ter spoštovanju temeljnih človekovih pravic in da je partikularistična (različne skupine predstavljajo različne interese). Razlikuje pa se tudi od politične družbe (tj. v bistvu strakarskega sistema), pri čemer organizacije in mreže v civilni družbi sicer lahko sodelujejo s strankami, vendar pa ob njihovi hegemoniji izgubijo v veliki meri svojo sposobnost za uresničevanje določenih posebnih medijskih in demokratično graditeljskih funkcij.

Te funkcije so še posebej v ospredju razmišljanj večine avtorjev v knjigi. Stvarna ali potencialna vloga civilne družbe pri graditvi demokracije oziroma demokratizaciji se nanaša na omejevanje državne oblasti (nadzor), spodbujanje politične participacije (politične sposobnosti državljanov), strpnost, zmernost, pripravljenost na kompromis ter spoštovanje nasprotnih pogledov, predstavljanje interesov in omejevanje politične polarizacije, širjenje informacij za varstvo njihovih interesov in vrednot ter za izvajanje gospodarskih reform, izboljšanje blaginje itd. Od številnih značilnosti notranje strukture in narave civilne družbe pa je odvisno uresničevanje teh funkcij; pomembni pa so cilji in metode skupin v civilni družbi, stopnja njene organizacijske institucionalizacije, notranja demokratična narava civilne družbe same, pluralizacija (brez fragmentacije) ter gostota združenj in mrež na različnih ravneh družbe. Ne nazadnje pa so tu še številna svarila in opomini, ki kažejo na pomanjkljivosti civilne družbe oz. njen »civilni deficit«, ki je povezan tudi z različnimi načini organiziranja predstavnitva interesov v demokraciji ter vlogo politike oz. političnih strank v njej, ki jih interesne skupine ne morejo nadomestiti. Ne gre pa tudi pozabiti, da je za utrditev demokracije najpomembnejša politična institucionalizacija.

Ne samo razumevanje različnih načinov, kako lahko civilna družba »služi« demokraciji, ampak tudi nasprotij in protislovij, ki jih sproža in lahko vsebuje, se nam zdi še posebna vrednost pristopov posameznih avtorjev v tej knjigi. Kot polisemičen koncept je civilna družba lahko pojmovana kot bolj ali manj demokratična, bolj ali manj liberalna, bolj ali manj realistična ali utopiistična. Razen obravnave značilnosti civilne

družbe, ki najbolj prispevajo k razvoju in utrditvi demokracije, je bilo zato treba izoblikovati tudi čim bolj realistično sliko omejitve potencialnega prispevka civilne družbe k demokraciji in postavitvi v realne okvire njeno vlogo pri demokratični utrditvi. Proučevanje političnega vpliva zunaj države, politične in gospodarske družbe in hkrati v njihovi povezavi s civilno družbo je v postkomunističnih družbah razkrilo tudi odsotnost zmožnosti te družbe za samoorganizacijo in zanašanja nase, torej njeno nepričakovano šibkost in iz tega izvirajoče težave za demokratizacijo teh družb (ob močni vlogi države). Razlage težav so povezane tudi z oblikovanjem politične družbe, ki je »konzumirala« civilno družbo, ter z njenim odhodom na oblast.

Kljub razočaranju (in nelagodju) glede novih demokracij ter vloge civilne družbe v okviru »realno obstoječe demokracije« pa ne gre pozabiti njene vloge v »boju za demokracijo« v socialističnih družbah. Ob spremenjenih razmerah se je spremenila tudi vloga civilne družbe, zato je proučevanje sociologije, politike in institucionalizacije civilne družbe v postavtoritarnih režimih še posebej zanimiva za bralca te knjige pri nas. Upadanje politične pomembnosti koncepta civilne družbe in problematizacija njegovega znanstvenega statusa pa sta za avtorje te knjige prej spodbudna kot ne za obravnavo tega koncepta v širši perspektivi. V prvem delu knjige (z naslovom Teoretični problemi in nove usmeritve v raziskovanju) je zato zasnova kritično prevrednotena zlasti z vidika uporabnosti v Srednji in Vzhodni Evropi, vključuje pa tudi komplementarne pojme politične države in demokracije. V tem delu so zanimivi prispevki Andrewa Arata o vzponu, upadanju in rekonstrukciji zasnove civilne družbe ter njegovi predlogi za nadaljnje razlikovanje, Adolfa Bibiča o demokraciji in civilni družbi, ki opozarja na njen pomen tudi pri konsolidaciji demokracije zlasti z vidika participacije ter vloge prostovoljnih združenj, pri čemer vidi pomanjkljivosti v šibki strukturi organiziranih interesov pri posredovanju med civilno družbo in državo. Michael Th. Greeven piše o pluralizaciji politične družbe, Klaus von Beyme o zadnji ideologiji stare inteligence, Thomas O. Hueglin pa rekonstruira intelektualno zgodovino ideje v izvorni formulaciji J. Althusiusa.

Drugi del knjige z naslovom Združenja,

pluralizem in država blaginje je posvečen problematizaciji civilne družbe v zahodnih družbah, konkretnije lobiranju (Gigi Graziano) in pluralizmu (Bober H. Sabisbury) v ZDA ter prostovoljnemu združenju in državi blaginje na Norveškem (Stein Kuhnle in Per Selle) in v Nemčiji (Thomas von Winter), L. J. Sharpe pa obravnava novejšo težnjo v teritorialni politiki Velike Britanije (primer regionalizma). V tretjem delu knjige najdemo ponovno raziskovanje novih demokracij, tokrat z vidika študija posameznih primerov (Poljske, Madžarske), vključeni pa so tudi posebni problemi rekonstrukcije civilne družbe z vidika prava, lastninjenja gospodarstva in vloge množičnih medijev (Slavko Splichal se je posvetil novemu modelu odnosov civilne družbe in množičnih medijev v postsocializmu). Izstopajoča sta v tem delu še prispevka Jane L. Curry o stvarnosti civilne družbe v luči postkomunistične družbe in Wolfganga Merkla o demokratični konsolidaciji v Vzhodni in Srednji Evropi. Zadnji, četrti del knjige se ukvarja z gradnjo politične demokracije v Sloveniji, napisali pa so ga naši avtorji (Pavel Gantar, Jože Mencinger, Danica Fink-Hafner, Drago Zajc in Igor Lukšič ter Bojko Bučar in Irena Brinar). Vsekakor je vztrajanje pri pomenu civilne družbe za utrditev demokracije kljub začetni stopnji v novih demokracijah vredno vse pozornosti, prav tako pa smo prepričani, da bo knjiga zaradi svoje vsestranske uravnoteženosti pri obravnavi te tematike deležna še nadaljnje mednarodne pozornosti in prispeva k internacionalizaciji slovenske politologije.

Marjan Brezovšek

MARJAN BREZOVŠEK

Federalizem in decentralizacija

Politološki vidiki položaja in vloge federalnih enot (Založba Karantanija, Ljubljana 1994, str. 377)

Ta knjiga politologa dr. Marjana Brezovška obravnava temo, ki je na prvi pogled